

ILKKA LIIKANEN

Kansa politiikan näyttämöllä

Ilkka Liikanen arvioi vuoden 1905 suurlakkoa, suomalaista nationalismia ja kansalais-toimintaa käsittelevää uusinta tutkimusta.

■ Vuoden 1905 suurlakko on noussut viime vuosina useamman teoksen voimin suomalaisen historiankirjoituksen keskiöön. Osansa asiassa on varmasti sillä, että suurlakon tapahtumista tuli muutama vuosi sitten kuuluneeksi 100 vuotta, mutta kiinnostusta suurlakkoon voi selittää myös suomalaisen tutkimusperinteen ja historiapolitiikan näkökulmasta. Suurlakossa suomalaisen nationalismin ja kansalaistoiminnan historia kietoutuvat toisiinsa tavalla, joka antaa mahdollisuuden arvioida radikaalisti uudelleen molempia ilmiöitä ja niiden keskinäis-suhdetta.¹

Karkeasti yleistäen voidaan sanoa, että vuoden 1918 jälkeisiä suomalaisia historiantulkintoja on leimannut kansallisen historian ja vallankumouksellisen kansalaisliikhehdinnän historian jyrkkä vastakkainasettelu. Suurlakossa nationalismin ja radikaalin kansalaisliikhehdinnän historia kietoutuvat toisiinsa tavalla, joka ei ongelmitta asetu näiden vastakkaisten kertomusten osaksi. Siksi se houkuttaa etsimään vaihtoehtoisia näkökulmia, jotka jäsentäisivät luontevasti kansakunnan muodostuksen ja modernin politiikan läpimurron yhteyttä. Parin viime

vuoden aikana ilmestyneet suurlakko-tutkimukset ovat tarttuneet tähän haasteeseen ja uusinta kansainvälistä tutkimuskeskustelua hyödyntämällä avanneet kriittisiä näkökulmia myös viime vuosikymmenten suomalaiseen nationalismiin ja kansalaistoiminnan tutkimukseen. Tässä mielessä suurlakkoa koskevan uuden tutkimuksen yhteydessä voi puhua laajemminkin suomalaisen nationalismiin ja kansalaistoiminnan tutkimuksen uudesta aallosta.

Tunnusomaista tälle uuden aallon suurlakkotutkimukselle on, että nationalismin ja modernin politiikan keskinäissuhdetta lähestytään kohottamalla kansa politiikan näyttämön keskiöön. Uusien teosten keskeinen juonne on – kuten useimpien kirjojen nimetkin kertovat – kansan tarkastelu politiikan kielen avainkäsitteenä ja modernin ajan keskeisenä poliittisena toimijana.

Järjestäytymisestä politiikan kieleen

Selkeimmin modernin poliittisen toimijuuden ja poliittisen puhunnan teemat risteytyvät kokoomateoksissa *Kansa kaikkivaltias*

1. Pertti Haapala, Olli Löytty, Kukku Melkas, Marko Tikka (toim.): *Kansa kaikkivaltias*. Teos 2008, 487 s.

Anu-Hanna Anttila, Ralf Kauranen, Olli Löytty, Mikko Pollari, Pekka Rantanen, & Petri Ruuska: *Kuriton kansa. Poliittinen mielikuviutus vuoden 1905 suurlakon ajan Suomessa*. Vastapaino 2009, 317 s.

Läpikulkuihmisiä. Muotoiluja kansallisuudesta ja sivistyksestä 1900-luvun Suomessa. Päätoimittaja Kukku Melkas. Toimittajat ja kirjoittajat Heidi Grönstrand, Kati Launis, Maarit Leskelä-Kärki, Kukku Melkas, Jussi Ojajärvi, Tutta Palin ja Lea Rojola. SKS:n toimituksia 1248, 2009, 252 s.

Marko Tikka: *Kun kansa leikki kuningasta. Suomen suuri lakko 1905*. SKS 2009, 277 s.

ja *Kuriton kansa*, jotka ovat Koneen Säätiön mittavan suurlakko-tutkimusohjelman sa- toa. 'Kuriton kansa' pohjustaa kysymyksen- asetteluaan laajalla kriittisellä katsauksella viime vuosikymmenten nationalismitutki- mukseen. Ns. modernistisia nationalismiteo- rioita ja suomalaista keskustelua hallinnutta "liikenäkökulmaa" kriittisesti arvioiden 'Ku- riton kansa' nostaa tutkimuksen keskeisek- si käsitteeksi "kansapuheen", jolla viitataan "kansaa" ja "kansan tahtoa" koskeviin mää- rittelyihin ajan poliittisessa keskustelussa. Teos kääntää näin huomion järjestyymi- sestä ja kansanliikkeistä enemmän niihin keskusteluihin ja kamppailuihin, joissa muotoillaan erilaisia kansan määrittelyjä ja samalla käsityksiä kansalaisuudesta ja kan- sallisuudesta ja laajemmin poliittisesta yh- teisöllisyydestä.

'Kuriton kansa' painottaa näin syntyvän uudenlaisen poliittisen yhteisöllisyyden merkitystä kansakunnan muodostukselle. Johtavana ajatuksena on, että kansakunnan synty kuviteltuna (yhteiseksi koettuna) yh- teisönä on sidoksissa siihen, miten erilaiset toimijat nimeävät tavoitteita ja koettavat kansasta ja kansan tahdosta puhumalla ar- gumentoida ne yhteisiksi. Kirjoittajien mu- kaan tämä kamppailu väestön mielistä on modernin politiikan kentällä jatkuvaa ja "kansan" ja yhteisön asioita koskevat kiistat kansakunnan pysyvä olotila – ellei jopa elinehto. Tekijät kutsuvat lähestymistapaan- sa "käsitteiden etnografiaksi", ja siinä voi- daan nähdä yhtymäkohtia viime vuosien käsitehistorialliseen tutkimukseen ja laajem- minkin niin sanotun lingvistisen käänteen jälkeisiin teoriakeskusteluihin yhteiskunnan ja kulttuurin tutkimuksen piirissä.

'Kuriton kansa' -kokoelman tutkielmat luovat suurlakon murroksesta moniulottei- sen ja rikkaan kuvan. Paikoin ne hahmot- televat suurin vedoin räväkän värikylläistä historiallista freskoa, paikoin tyyliä muis- tuttaa enemmän hienoviriteistä, unhoon jääneitä yksityiskohtia poimivaa piirrosta. Suuria linjoja ja paralleeleja tähän päivään vedetään jälkikolonialistisia teorioita hyö- dyntävässä tulkinnassa Suomen asemasta Venäjän yhteydessä, keskustelussa suurla- kon aikaisesta anarkismista ja terrorismista

sekä alun ja lopun analyyseissä "kansapu- hunnasta" – jota kartoitetaan riemukkaasti pilakuvia myöten. Enemmän kadonneiden aatteiden ja ajattelutapojen jäljillä ollaan tarkasteltaessa oppineita keskusteluja "ih- misyyden ja kansallisuuden suhteesta", tut- kielmissa kristillis-sosiaalisesta toiminnasta, sukupuolimoraalista tai Ihanneliiton ja Mat- ti Kurikan utopistisesta sosialismista. Hie- noisesta hajanaisuudesta ja luvusta toiseen vaihtelevista tulkintapainotuksista huolimatta teos muodostaa rikkaan kokonaisuuden, joka pohjustaa ja perustelee paitsi uutta nä- kökulmaa suurlakon tapahtumiin myös laa- jemmin uutta tapaa katsoa suomalaisen kansalaistoiminnan ja nationalismin histo- riaa.

Karnevalisoitu kaikkivaltias kansa?

Osin samojen kirjoittajien voimin tuotetussa *Kansa kaikkivaltias* -teoksessa keskeiseksi tutkimuskysymykseksi määritellään pelkis- tetympin, millaisia versioita kansasta ja kansalaisuudesta aikakauden keskusteluissa esitettiin. Antologia edustaa ehkä hivenen suoraviivaisempaa ja maanläheisempää tul- kintalinjaa, jonka keskiössä on aikalaisten ajattelutavoissa ja poliittisissa strategioissa tapahtuneet muutokset. 'Kuriton kansa' ja 'Kansa kaikkivaltias' ovat rinnakkaisteoksia, joiden lähestymistapojen eroja voi ehkä va- laista rinnastus käsitehistoriallisen tutki- muksen saksalaiseen ja brittiläiseen tradi- tioon. 'Kuriton kansa' kehittää teoreetti- sesti ja jahtaa empiirisesti suurlakkoajan poliittisesta puheesta suuren murroksen merkkejä, uudenlaisen poliittisen ajattelun läpimurtoa. Lähestymistapa tuo mieleen Reinhardt Kosellekin Sattelzeit-teorian poli- tiikan kielen uudistavasta käänteenteke- västä historiallisesta ajanjaksosta. Suurlakko on mitä ilmeisimmin tällainen 'Kurittoman kansan' Sattelzeit. Kokoelman teksteissä on suuren draaman tuntua ja löytämisen iloa, mutta ehkä myös taipumusta tiivistää suurla- kon hetkeen käsitysten ja käsitteellistä- mistapojen muutoksia, jotka – kuten fen- nomaanien kansapuhunta ja joukkojärjes- täytymisperiaate – olivat vakiintuneet poliittisen kamppailun osaksi jo edellisten vuosikymmenten mittaan, vaikka ne saavut-

tivatkin laajemman kantaman ja hegemoniaseman vasta suurlakon myllerryksessä.

'Kansa kaikkivaltias' -kokoelman lähestymistavassa suuren käänteen ajatus on läsnä mutta enemmän taustalla. Teos lähtee liikkeelle huolellisella johdannolla historialliseen ajanjaksoon ja historiallisiin toimijoihin. Ehkä enemmän brittiläiseen tyyliin se tarkastelee politiikan kielen muutoksia lähempänä historiallista kontekstia, jossa historialliset toimijat tekevät retorisia ja käsitteellisiä valintojaan. Suuri aikakausten muros ei ole yhtä reippaasti jo johdannossa lähtökohdaksi omaksuttu tulkintalinja vaan kansapuhunnan muuttumista tarkastellaan osana historiallisia tilanteita ja yksittäisiä puheakteja, joissa tiettyyn päämäärään pyritään tietyn kielellisin valinnoin. Lähestymistapa tuo mieleen brittiläisen käsittehistoriagurun Quentin Skinnerin ajatuksen siitä, että puheakteja tulisi tarkastella historiallisessa kontekstissaan kysymällä, mitä toimijat, kirjoittajat ja puhujat, olivat teksteillään tekemässä ja puheellaan tavoittelemassa.

'Kurittoman kansan' teesilähtöisestä esitystavasta poiketen useimmat 'Kansa kaikkivaltias' -kokoelman tutkielmat liikkuvat argumentaatiossaan lähempänä historiallisia toimijoita ja heidän käsityksiään ja etenevät asteittain politiikan kielen lähitarkastelusta yleisempiin johtopäätöksiin. Mutta ei näitä kahta kokoelmaa silti tule ymmärtää toistensa vastakohdiksi. Kyse on enemmän painotuksista, lähestymis- ja esittämistapojen eroista, jotka saattavat joissakin tapauksissa kulkea myös ristiin.

Kirjan johtosävelen lyö Marko Tikan tiivis ja hallittu johdantoartikkeli, joka purettu eri poliittisten toimijoiden tavoitteisiin ja keskinäissuhteisiin. Tikka perustaa tulkintansa saamaan aikaan valmisteilla olleelle erilliselle monografiatutkimukselle, mikä näkyy myös hänen selkeässä ja oleellisen pelkistävässä esitystavassaan. Tikan laajempi tutkimus *Kun kansa leikki kuningasta* on perusteellinen ja oivaltava kuvaus suurlakon tapahtumista ja sen seurauksena tapahtuneesta poliittisten asetelmien muutoksesta, kansan ja työväenliikkeen noususta varteenotettavaksi poliittiseksi voimatekijäksi.

'Kansa kaikkivaltias'-kokoelman tutkielmat kattavat laajalla rintamalla sen, miten monenlaisia alamaisasemia vastaan suurlakkoajan kapina suuntautui. Keisarin yksinvallan lisäksi alamaisasema kiistettiin esimerkiksi suhteessa rahanvaltaan, jumalaan ja perinteisiin perhe- ja moraalikäsitteisiin. Erityisesti naisten herääminen vaatimaan oikeuksiaan ja laajemmin vallan ja alamaisaseman sukupuolisdonnaisuus saa teoksessa uusia tutkimusuria avaavan kuvauksen, ennen kaikkea Irma Sulkusen kokoaavassa teeman johdantotutkielmassa, mutta myös useissa kirjan tapaustutkimuksissa. Kansanvallan voitokulun rinnalla suurlakon paikallistason kuvauksissa ja erityisesti Pertti Haapalan katsauksessa myöhemmän historiankirjoitukseen piirtyy selkeästi esiin, kuinka syviä olivat poliittisten ryhmittymien kiistat "kansan tahdon" sisällöstä ja oikeasta ilmi tuomisen tavasta ja kuinka nopeasti suurlakon jälkeen kansan "kaikkivaltius" karnevalisoitiin porvarillisessa julkisuudessa.

Politiikkatulkintojen vuorovesi

Tässä suhteessa myös uusien suurlakkotutkimusten tulkintalinjat jäävät hieman ambivalentiksi tai käyvät keskenään ristiin. Alamaisjärjestyksen murtuminen ja uuden täysivaltaisen kansalaisen voitokulku liitetään yhtäältä ajatukseen kansasta kollektiivisena vallan lähteenä (esim. Punaisen julistuksen vaatimusten oikeutettuna esittäjänä), ja toisaalta järjestäytymällä intressejään ajavien kansalaisten yhteenliittymiin (esim. naisliike tai työväenliike), ja vielä eräänlaisena tulevaisuuden odotushorisonttina myös edustuksellisen järjestelmän kautta valtaa tavoitteleviin kansalaisyliin (äänioikeustaistelu ja eduskuntauudistus). Joissakin tulkinnoissa tähän alamaisaseman murtamiseen näyttäisi liittyvän jonkinasteista suoran kansanvallan ja radikaalin kansalaistottelemattomuuden ihailua. Toisinaan kansan kurittomuus ja kaikkivaltius saa taas enemmän ironisen tulkinnan. Suurlakko on karnevaalin hetki, jolloin kansa leikki kuningasta tavalla, joka nykyisen viisauden näkökulmasta edustaa poikkeamaa normaalista parlamentaarista politiikasta ja yksilöllisestä kansalaiskäsitteestä.

Tässä mielessä muodikkaan politiikan kielen ja kansapuhunnan tarkastelun takaa pilkistää paikoin melko perinteinen politiikkäkäsitys, jonka valossa vetoaminen kansaan perimmäisenä vallanlähteenä tai poliittisten ratkaisujen oikeuttajana näyttäytyy katuparlamentarismina ja populistisena politiikkana. Tällainen normatiivisesti virittynyt yksilöllisen/edustuksellisen ja kollektiivisen kansakäsityksen vastakkainasettelu tuo mieleen 1960- ja 1970-luvun suomalaisen kriittisen nationalismitutkimuksen ensimmäisen aallon, Matti Klingen ja Osmo Jussilan edustamat kansalais- ja politiikkakäsitykset. Tässä suhteessa lingvistisen kääntein innoittama suomalainen tutkimus näyttäisi kulkevan osin toiseen suuntaan kuin kiinnostavimmat puheenvuorot eurooppalaisessa keskustelussa, jossa erityisesti Pierre Rosanvallonin tulkinnot kansakäsityksen kaksinaisuudesta modernin politiikan sisään rakentuneena ristiriitana ovat haastaneet normatiiviset patenttimallit hyvästä edustuksellisesta ja pahasta kollektiivisesta kansakäsityksestä.

Kansa, sivistys ja politiikka

Annamari Sarajaksen tunnetun tulkinnan mukaan suurlakon ihanteellista innostusta kansaan seurasi sivistyneistön pettymys ja kansakuvan murros, joka nosti esiin myös rahvaan raadolliset piirteet ja ajatuksen kansan poliittisesta kypsymättömyydestä. Kolmas Koneen Säätiön suurlakko-ohjelman tuottama antologia *Läpikulkuihmisiä* tarttuu tähän teesiin sivistyneistön kansa- ja omakuvan muutoksesta avaamalla uusia näkökulmia väestöryhmien suhteisiin ja niihin kytkeytyviin ”muotoiluihin” sivistyksestä ja kansallisuudesta.

Teoksen lähtökohta ei ole ilmiön kokonaisvaltainen sosiaalishistoriallinen analyysi, vaan ’Läpikulkuihmisiä’ koostuu yksittäisistä ajan kirjalliseen ja kulttuurielämään pureutuvista tarkoin rajatuista ja hallituista tutkielmista. Tällainen on esimerkiksi Lea Rojolan tutkimus, joka lähestyy ”kansakunnan kielioppia” ja ”kansakunnan kerronnan organisointia” tarkastelemalla nousukastemaa ajan kirjallisuudessa. Hän osoittaa vakuuttavasti, kuinka vaikea oli nousu kan-

sasta sivistyksen avulla perinteisten säätyläisten rinnalle – huolimatta siitä että sivistys ja kansa olivat kansallisen ohjelman ihannoitua ydinainesta. Sivistyneistön varauksellisuus suhteessa alempiin säätyihin tulee vahvasti esiin useammassakin kokoelman tutkielmassa, esim. palvelustytökertomusten tai saaristolaisidylien oivaltavissa lähiluvuissa. Mutta kokoelma ei rajaudu vain politiikan ja sosiaalisten suhteiden maailmaan vaan avaa näköaloja myös niiden ulkopuolisiin elämänalueisiin, murrosajan ”läpikulkuihmisten” kipeisiin henkilökohtaisiin kokemuksiin, kuten tutkielmissa Pekka Halosen taiteesta tai Helmi Krohnin kirjailijantyöstä. Niissä sivistyneistön ja kansan suhteesta nousee esiin myös henkilökohtaisempi taso, joka ei välttämättä palaudu poliittiseen valtataisteluun.

Kirjan päättää Jussi Ojajärven tutkielma, joka asettaa vakuuttavasti kyseenalaiseksi, kuinka yleisesti voidaan puhua routavuosien sivistyneistön pettymyksestä työväestöön ja työväenliikkeeseen. Ojajärvi osoittaa, että ajan kirjallinen kenttä oli tässä suhteessa huomattavasti monivivahteisempi. Kirjailijoiden pettymyksen rinnalla kulkevat myötätunnon ja samaistumisen kertomukset, jos toki myös avoimesti ilmaistut vihan tunnot. Sivistyneistön kansakuvan sirpaloitumiseen nähden on hätkähdyttävää kuinka yksituumaisesti ajan työväenkirjailijat näyttäisivät Kati Launiksen tutkimuksen perusteella säilyttävän fennomaanisiperäisen isänmaa-ajattelun. Rajusta yhteiskunnallisten epäkohtien kritiikistä huolimatta heidän odotushorisonttinsa näyttää kiinnittyvän tiukasti ajatukseen kansallisen poliittisen kokonaisuuden, Suomen onnellisen tulevaisuuden rakentamisesta.

’Läpikulkuihmisiä’ tuo oman tärkeän lisänsä siihen keskusteluun kansallisen ajattelun ja modernin politiikan suhteesta Suomessa, jota muut uudet suurlakko-tutkimukset viitoittavat ohjelmallisemmin. Erilaisine lähestymistapoineen ja painotuksineen suurlakko-tutkimuksen uusi aalto tarjoaa runsaasti uusia eväitä ymmärtää sekä poliittisen yhteisöllisyyden vahvan kansallisesti väritynyttä muotoutumista – että sen jakautumista vastakkaisiksi leireiksi vuonna 1918. ■